

дактичних принципів професійної освіти у вищому навчальному закладі за умови компетентнісного підходу до навчання; визначення психолого-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх капітанів морського флоту України.

Література

1. Гура Т.В. Особливості структурної моделі професійної діяльності інженера / Т.В. Гура // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / [за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО]. – Вип. 19 (23). – Х. : НТУ “ХПІ”, 2008. – С. 95–101.
2. Довженко В. Сфера професійної діяльності і підготовка командира корабля / В. Довженко // Морской сборник. – 2010. – № 1. – С. 37–46.
3. Зязюн І.А. Філософія виховання особистості в процесі розбудови Української держави / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз / [за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 200–214.
4. Ігнатюк О.А. Технологія формування професійно значущих якостей у системі соціально-гуманітарної підготовки інженерів / О.А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2006. – № 4. – С. 75–84.
5. Кузьміна Н.В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьміна. – М. : Высшая школа, 1990. – 84 с.
6. Макаров С.О. Рассуждения по вопросам морской тактики / С.О. Макаров. – СПб. : Эльмор. – 1997. – 235 с.
7. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
8. Профессиональная компетентность // Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / [под ред. С.Я. Батышева]. – М. : Профессиональное образование, 1999. – Т. 2. – 488 с.
9. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В.Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2005. – 640 с.

ПОРТЯН М.О.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Слід зазначити, що знання типових ознак кожної з ділових якостей дає можливість оцінити їх особливості в окремих особистостях, встановити більш або менш розвинуті якості. Однак у процесі діяльності ці якості виявляються не ізольовано, а у взаємозв'язку, у цілісній системі, структура якої в різних людей має свої відмінності, що зумовлюються об'єктивними особливостями конкретної діяльності, у ході якої й відбувається формування відповідних структур ділових якостей. А тому треба приділити увагу цій проблемі.

Особистісний підхід до окресленої проблеми передбачає сполучення аналізу окремих ділових якостей із синтетичним розумінням цих якостей у їх взаємозв'язку, що виражається в певній, індивідуально своєрідній структурі, що вимагає звернути увагу на цілісність і багатобічність феномену ділових якостей студентів педагогічних університетів.

Мета статті – розглянути особливості ділових якостей майбутнього вчителя.

На нашу думку, цілісність ділових якостей ґрунтується на їх узгодженості з усіма провідними видами діяльності студентів і виражається в підпорядкуванні дій і вчинків основним цілям.

Для багатоаспектності ділових якостей характерна повнота розвитку всіх або багатьох ділових якостей, що знаходять вираження в широкій

сфері діяльності, у різних видах навчальних і трудових процесів, кожний з яких вимагає своєрідних дій, умінь, здібностей. Багатоаспектність ділових якостей, на думку О. Гребенюка, Т. Гребенюк [1], полягає й у гармонійному розвитку всіх сфер індивідуальності майбутнього вчителя.

Індивідуальні характерологічні особливості ділових якостей виявляються в багатьох напрямках: у рівні розвитку окремих якостей, у широті сфери дії таких якостей, у багатьох формах діяльності або в окремих видах дій.

Рівні розвитку ділових якостей характеризують особистість у певний період її життя. Питання про рівні розвитку психічних й особистісних якостей розглядається в працях багатьох учених (В. Ільїн, В. Мясіщев, Ю. Шаров, Г. Щукіна, В. Ядов та ін.). У науковому знанні виявлено рівні розвитку окремих психічних і педагогічних явищ, дано перелік їх основних ознак у школярів і рівнях розвитку (О. Гребенюк, А. Маркова та ін.). Разом з тим у психолого-педагогічній літературі залишається невисвітленим питання про рівні розвитку ділових якостей, не визначено їх ознаки.

Грунтуючись на загальних ідеях філософів, психологів і педагогів про рівні розвитку, ми розуміємо формування ділових якостей як перехід цілісності (якості) від нижчих рівнів до вищого. Підставою для виділення рівнів розвитку ділових якостей вважаємо такі методологічні ідеї.

Педагоги, як правило, ієрархічний розподіл рівнів здійснюють за ціннісною ознакою, а саме: вищим уважається рівень, що найбільше відповідає цілям суспільства. Іншою підставою є розподіл рівнів на вищі й нижчі за ознакою існування цих рівнів (О. Табідзе). Отже, нижчим буде рівень, що існує самостійно, незалежно від вищого; вищий же рівень у своєму існуванні за необхідності залежить від іншого, що називається нижчим. Якщо перше положення відображає особистісний підхід, то друге положення враховує індивідуальність самої людини, особливості її розвитку.

Виділення рівнів розвитку ділових якостей відбувається на основі структурно-функціональної ознаки: ці якості при переході на інший рівень змінюють свою структуру й функції. Як відомо, розвиток є системно-цілісним процесом і шлях розвитку системи включає послідовну зміну станів: 1) неціле (незв'язне); 2) ціле (зв'язне); 3) оптимально зв'язне, єдине ціле [2, с. 42]. Розглядати кожен новий рівень розвитку як своєрідну якість цілого можна на основі застосування категорії цілісності, на нашу думку, перехід явища на більш високий рівень означає не зникнення інтегративних властивостей попереднього рівня, а перетворення їх у більш досконалі.

За допомогою цих підходів і були виявлені рівні розвитку ділових якостей.

У ході дослідження ділових якостей студентів нами було виявлено, що за кількістю спроб перебороти труднощі, що зустрілися, і за частотою прояву тих або інших якостей у різних видах діяльності експериментально були встановлені умовні рівні розвитку ділових якостей студентів: високий, середній і низький.

Студентам з високим рівнем розвитку ділових якостей властиве прагнення до самостійності й самостійного подолання труднощів, що зустрілися, до творчості й ініціативи в будь-якому виді діяльності, сумлінне ставлення до своїх студентських обов'язків, відповідальність, організованість, добре виражені комунікативні якості й культура ділового спілкування, здатність раціонально використовувати час тощо. Високий рівень характеризує здатність студентів до організаторської, творчої й підприємницької діяльності.

Для студентів із середнім рівнем розвитку ділових якостей характерне суперечливе ставлення до труднощів: в одних випадках, особливо в цікавій роботі, вони виявляють велику завзятість у досягненні мети й нічим не відрізняються від представників високого рівня, а в інших випадках, коли діяльність їх не захоплює, хоча й необхідна, вони припиняють її або замінюють на більш цікаву. Цей рівень передбачає здатність до виконавсько-організаційної діяльності, у ході якої творчі здібності виявляються в корекції, удосконалюванні суб'єкта діяльності.

Низький рівень розвитку ділових якостей студентів виражається в негативному ставленні до труднощів, нездатності мобілізувати зусилля для їх подолання. Виробляється позитивна установка тільки до легкої й цікавої роботи. Низький рівень відповідає виконавській, репродуктивній, спрямованій на відтворення діяльності без прояву самостійної активності.

Отже, можна зробити висновок про те, що чим вище рівень розвитку, тим багатше й досконаліше внутрішні й зовнішні зв'язки цих якостей як властивості індивідуальності студентів.

Успіх формування ділових якостей майбутніх учителів значною мірою залежить від урахування їхніх індивідуальних особливостей.

Зауважимо, що існує двосторонній зв'язок між діловими якостями особистості студентів і діяльністю. Якості не тільки формуються в діяльності, а й самі справляють на неї зворотний вплив. Яка при цьому сформується система відносин особистості в тій або іншій конкретній діяльності, залежить від характеру об'єктивно існуючих у соціумі сфер діяльності, поза якими вона не може жити й розвиватися.

Ученими виявлено як певні особистісні особливості індивіда, пов'язаних із креативністю, так і деякі якості, що відрізняють креативних особистостей від некреативних. З одного боку, це стійкість до навколишніх перешкод, упевненість у собі, своїх силах і здібностях, більша сила духу, а з іншого – нічим не підтверджена самовпевненість, невизнання соціальних обмежень і чужих думок. Усі ці якості так або інакше формуються під впливом відповідних умов у ВНЗ, а на розвиток кращих властивостей особистості величезний вплив може зробити спеціально організована робота, і особлива роль тут приділяється характеру тієї або іншої діяльності, що пропонується студентам.

А. Макаренко включав у свою програму як одну із цілей виховання якостей особистості, що забезпечують успішність людини в будь-якій діяльності. До таких якостей він зараховував: розум, розважливість, заповзятливість, енергійність, відповідальність, наполегливість, працездатність,

напористість, звичку до вольового напруження тощо [3]. Однак спеціальна праця, присвячена розвитку ділових якостей, у педагога відсутня, хоча в своїх статтях і книгах він розглядав різні аспекти цієї проблеми.

У своєму дослідженні, що стосується феномену відповідальності, К. Муздибаєв [4] докладно спробував подати погляди А. Макаренка як цілісну концепцію “відповідальної залежності”. Називаючи погляди А. Макаренка концепцією, К. Муздибаєв зазначає, що “вони взаємозалежні й одні положення впливають із інших або мають на увазі їх” [4, с. 111]. Далі він указує низку понять, що стосуються відповідальності, які використовував А. Макаренко, а саме: “відповідальна залежність”, “загальна відповідальність”, “сувора відповідальність”, “принцип відповідальності”, “гармонія відповідальних осіб”, “відповідальна людина”, “відповідальний за рішення”, “почуття відповідальності перед колективом”, “переживання відповідальності” тощо. Таким чином, А. Макаренко з різних боків розглядав це явище: як почуття, переживання особистості; як властивість або характеристику суб’єкта діяльності; як характеристику організованого колективу.

Теорії формування й розвитку відповідальності існують не лише в психології, а й у педагогічних, етичних і соціологічних концепціях. Це стосується погляду на відповідальність видатних вітчизняних педагогів А. Макаренка і В. Сухомлинського [5].

А. Макаренко намагався дати переважно загальносоціологічне обґрунтування процесу виховання з урахуванням закономірностей суспільного розвитку в історично конкретних соціальних умовах. Особливості нового суспільства повинні були знайти відображення в рисах нової людини. З огляду на це А. Макаренко розробив теорію виховання в колективі й через колектив, методику самоврядування й дисциплінування, прийоми використання суспільної думки як регулятора поведінки окремої особистості й відносин у колективі.

В. Сухомлинський розвинув ідеї А. Макаренка, наповнюючи виховання особистості й колективу духовністю на основі використання етичних, психологічних і соціологічних підходів, приділяючи особливу увагу таким поняттям, як щирість, духовність, сердечність, жаль, людяність тощо, які яскраво й образно відображають внутрішній світ людини з піднесеними ідеалами.

Серйозну увагу проблемі організаторських здібностей приділив Л. Уманський [6], який у структурі організаторських здібностей особистості виділяє як загальні, так і специфічні якості й властивості, спрямованість організаторської діяльності, підготовленість до конкретної діяльності. Загальними автор назвав їх тому, що вони можуть спостерігатися й у людей, що не є організаторами. До загальних якостей особистості організатора він зарахував такі: практичність розуму (практична кмітливість, здатність застосовувати знання, досвід у життєвій практиці, у будь-якій конкретній ситуації); товариськість (відкритість для інших, готовність спілкуватися, потреба мати контакти з людьми); глибина розуму (здатність доходити до суті явища, бачити його причини й наслідки, визначати головне); активність

(уміння діяти енергійно, напористо при вирішенні практичних завдань); ініціативність (особливий творчий прояв активності, висування ідей, пропозицій, енергійність, заповзятливість); наполегливість (прояв сили волі, завзятості, уміння доводити справу до кінця); самовладання (здатність контролювати свої почуття, свою поведінку в складних ситуаціях); працездатність (витривалість, здатність вести напружену роботу, тривалий час не утомлюватися); спостережливість (уміння бачити, мимохідь відзначати примітне, зберігати в пам'яті деталі); організованість (здатність підпорядковуватися необхідному режиму, планувати свою діяльність, виявляти послідовність, зібраність).

Специфічні організаторські властивості (особливі організаторські здібності) автор поділив на три групи: “організаторське чуття”; емоційно-вольова впливовість; схильність до організаторської діяльності.

До першої групи він відносить такі специфічні властивості, як: психологічна вибірковість як здатність швидко й глибоко вникати в психологію іншої людини й “відобразити” її, уміло змінюючи тон і форму спілкування, засоби й методи впливу; практично-психологічний розум як якість, що забезпечує здатність керівника знаходити найкраще застосування кожній людині залежно від її індивідуально-психологічних особливостей; психологічний такт як міра підходу до людей при встановленні з ними відносин і взаємодії, що виражається в здатності швидко знайти тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану й індивідуальних особливостей оточуючих.

Група властивостей особистості, що забезпечують емоційно-вольову впливовість, містить у собі: суспільну енергійність як здатність заражати енергією інших людей; вимогливість, що характеризується сталістю або гнучкістю прояву різноманітних форм наказів, доручень; критичність як здатність аналізувати діяльність і поведінку.

Остання групова специфічна властивість передбачає самостійне включення в неї, а також сміливе входження в роль організатора й уміння відповідати за роботу інших людей, потреба в організаторській діяльності й постійна готовність до її виконання, емоційно-позитивне самопочуття при її виконанні.

Висновки. Отже, у статті на основі аналізу думок різних науковців розглянуто особливості ділових якостей учителя.

Література

1. Гребенюк О.С. Основы педагогики индивидуальности : учебное пособие / О.С. Гребенюк, Т.Б. Гребенюк. – Калининград, 2000. – 572 с.
2. Гребенюк О.С. Дидактические основы формирования мотивации учения и труда у учащихся профессиональной школы : дис. ... д-ра пед. наук / О.С. Гребенюк. – Казань, 1988. – 459 с.
3. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания. Сочинения : в 7 т. / А.С. Макаренко. – М., 1951. – Т. 4. – С. 380–384.
4. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л. : Наука, 1983. – 240 с.
5. Сухомлинский В.П. Мудрая власть коллектива. Избранные педагогические сочинения / В.П. Сухомлинский. – М., 1979. – Т. 1. – С. 267–538.
6. Уманский Л.И. Организатор и организаторская деятельность / Л.И. Уманский, И.С. Тангутов. – Л. : ЛГУ, 1975. – 312 с.